the careful analysis in linguistics of the second half of the XXth century. The given scientific schools can be considered as the initial point of scientific comprehension of lexical borrowings in the language-recipient in linguistics.

Key words: lexical borrowings, adaptation, sociolinguistic factor, language-recipient, linguo-historiographic aspect.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – к. ф. н., доц. Должикова Т. І.

І. Д. Фаріон (Львів)

УДК 811.161.2’366

МІСЦЕ РУСЬКОЇ[1] (УКРАЇНСЬКОЇ) МОВИ В БІБЛІЙНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МОВНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ (X – XVII ст.)

Об’єктом дослідження статті є біблійна концепція мовно-комунікаційного простору та її інтерпретація в історичному розрізі у різних культурно-політичних середовищах. За предмет дослідження маємо місце та рецепцію руської (української) мови у період середньовічної релігійної монополії та на початках ранньомодерного часу. Пропонуємо читачеві простежити за безпрецедентним шляхом ревізії біблійних приписів проповідувати народними мовами, а відтак і логічної, проте ускладненої суспільно-політичними обставинами дороги повернення до біблійних джерел творити власною, а не чужою мовою. Руська (українська) мова має свою, зболено-контроверсійну історію проникнення у сакральну царину нашого буття й утвердження біблійного припису. Чи не найбільше уваги цій проблемі серед українських мовознавців присвятив І. Огієнко, а серед істориків – М. Грушевський. Спираючись на глибоку аналітику від цих знакових постатей, маємо намір актуалізувати зазначену тематику у контексті сучасного полілігвізму світу та утвердження непохитності тези про виняткову роль рідної мови для кожного народу, зокрема у її державному статусі, та у всеохопному поширенні на сакральну царину.

1. Біблійна концепція мовно-комунікаційного простору

Історія церкви в Україні – це різноспектрова картина її мовно-духовного та політичного буття. Від остаточного Хрещення Руси-України 988 року українська православна церква була митрополією з

[1] У тексті дослідження оперуватимемо термінами ***руська мова***, ***проста мова*** як найчастіше уживаними на ту пору, розуміючи під ними *книжну українську мову*, що постала на основі книжної давньоруської мови часів Руси XI – XIII ст.

опосередкованим, через Болгарію, вибором церковнослов'янської мови як культової у водночас народженій опозиції *сакральне – світське, зрозуміле – незрозуміле, чуже – своє*. Як зауважив Ю. Шевельов, у церковних текстах від XI до XIV ст. руської мови цілком свідомо уникали [Шевельов 2002: 288 – 289], а перші богослужбові тексти руською мовою чи з її суттєвими елементами припадають щойно на кінець XV–XVI ст. Чим зумовлені такі підходи, що в самій основі суперечили християнським засадам Біблії? М. Грушевський слушно зауважив, що впродовж XV–XVII ст. „*направа церкви не була поворотом від середньовічних практик куди-небудь до принципів апостольських або євангельських, а тільки до сучасних канонів царгородської церкви. Царгородський взірець був альфою і омегою, правилом віри й ідеалом як для острозьких богословів, так і для львівських борців за церковну реставрацію. Власне це була реставрація, а не реформа…*" [Грушевський 1996: 27 – 28]. Ці його міркування про загальноцерковні тенденції сповна накладаються на мовну парадигму українського духівництва.

Як Старий, так і Новий Заповіт подає промовисті лінгвістичні пасажі соціолінгвістичного характеру, які щодо вживання рідної мови мають значення „*психологічної аксіоми*". У Книзі Естер ідеться про царя Ксеркса, що, пануючи над величезним краєм, не денаціоналізував його, а „*розсилав листи до всіх царських округ, до кожної округи письмом її, і до кожного народу мовою його*". Там само читаємо знакову заповідь: „*Щоб кожен чоловік був паном у домі своєму й говорив мовою свого народу*!" [Цит. за: Іларіон 1993: 19]. Визначальним догматом національних мов у Новому Заповіті було зішестя Святого Духа на апостолів у день П'ятдесятниці, що дало їм змогу реально, через рідну мову, донести до кожного народу християнську істину: „*І явилися їм язики поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів. Всі ж вони переповнились Духа Святого, й почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав. […]*" [Цит. за: Іларіон 1993: 16 – 17]. Отже, не народи пристосувалися до однієї мови апостолів, а навпаки, – апостоли Божим чудом навчилися говорити різними мовами народів світу, чим і заклали основи його християнізації. Подальший розвиток догмату рідної мови у церкві подав апостол Павло у першому Посланні до Коринтян 14. 1 – 19, розмірковуючи над даром пророкувати та даром мови [Св. Письмо: 219 – 220]. Характерно, що апостол наголошує не лише на суто прагматичному аспекті розуміння / нерозуміння мови, а також на безумовній значущості кожної з мов і на її основній диференційно-ідентифікаційній функції, вираженій через базові поняття людського, і зокрема християнського, буття як *свого – чужого*. Апостоли говорили своєю, рідною арамейською мовою, навіть із місцевим галилейським акцентом. Євангелія свідчить про це в епізоді з апостолом Петром: Пилатові прихильники на подвір'ї говорять йому: „*І ти справді з тих, та й мова твоя виявляє тебе*" [(МТ. 26.73, пор. 14.70: „Бо галилеянин"): цит.

за: Іларіон 1993: 14]. Отже**,** мова – це і питомість, і зрозумілість, і змістовність, і знаковість.

Залишили своє ставлення до народної мови і святі отці церкви. Зокрема, Іван Золотоустий 399-го року правив літургію готам у Царгороді їхньою мовою. Сила його слова полягала у проповідуванні народними, а не літературною мовою, через що народ і назвав його „*золотоустим*" [Огієнко 1927: 25 – 26]. Попри ці, здавалося б, самоочевидні істини, проілюстровані Святим Письмом та судженнями отців церкви, паралельно виникає супротивна течія під назвою „*триязична єресь*", що має за джерело Пилатів напис, поміщений угорі на хресті з розіп'ятим Христом, трьома мовами: гебрайською, грецькою та латинською. Це і заклало біблійну модель трійці священних мов. У всій православній слов'янській традиції трапляються різні варіанти такої трійці, зумовлені особливими поглядами на мову та культуру. У болгарській дискусії X ст. і сербській XIV ст. до трійці священних мов входила старослов'янська з вилученням латинської, натомість „*руська трійця*" поч. XVII ст. від М. Смотрицького містила грецьку, латинську і церковнослов'янську мови [Фрік 1992: 217]. Так практика життя вступала у суперечність із біблійними догмами, щоразу шукаючи ідейної мотивації для нових теорій та дій.

2. Від ідеології церковнослов'янської мови до руської мови

На відміну від Рима, Візантія дозволяла у духовній сфері рідну мову вірян. Зокрема, місію Константина перекласти церковні книги слов'янською мовою схвалив константинопольський імператор Михайло та патріярх Фотій. Константинові міркування співзвучні добі Відродження власне тому, що Ренесанс був „*філософією великого повернення*" [Ільїн 2005: 58], проте зовсім на інший лад, або, за Нікколо Мак'явеллі потребою „*знову розбудити померлі речі*" [Барг 1987: 203**]**. Безсумнівний пафос апології Константина – саме у запереченні обраності якоїсь мови. Інша річ, наскільки ця мова була зрозумілою і природною для слов'ян східного обряду. Численні глоси на полях духовних пам'яток від самого XI ст. свідчать про незрозумілість масиву її лексики, через що „*певна українізація*" церковних текстів розпочалася одночасно з першими церковними службами серед українського народу [Огієнко 1930: 72].

Штучна надетнічна священна мова мала потужне соціолінгвістичне навантаження. Вона не лише сприяла імперському державному устрою, одягненому в шати християнства, але й ділила суспільство на „*втаємничених*" і „*невтаємничених*" – нечисленну зрощену духовно-державну еліту та абсолютну більшість народу. Сакральність мови набувала прихованого значення зверхності за принципом сприйняття „*незрозумілого*", себто чужої священної мови, даної від Бога. Це цілком вписувалося в основні принципи тодішнього релігійно-філософського світогляду, зокрема *сотеріологізму* (лат. soter „спаситель"), згідно з яким сенс людського буття полягає не в пізнанні і перетворенні природи, а у

з'єднанні з Богом у царстві Божому, а також принципу *ревеляціонізму* (лат. revelatio „одкровення"), за яким інтелектуальне надбання (а мова – це найвищий здобуток цивілізації) – це готова, вічна і незмінна істина, яку слід прийняти задля авторитету Бога і церкви [Ільїн 1997: 92 – 95]. Такий підхід пояснює авторитарну, догматичну поведінку церкви й держави у прийнятті і трактуванні так званих священних мов. Таке сприйняття сакральних мов випливало з двох наскрізних ідей Середньовіччя: а) лише сакральна мова забезпечує привілейований доступ до онтологічної істини – саме тому, що мова була невіддільною частиною цієї істини; б) суспільство природним чином організоване через верховні центри: чи то духовний (патріярх, папа) чи світський (монарх), чиє правління „*є формою космологічного (божественного) завіту*" [Андерсон 2001: 55].

З огляду на позичення чужої мови для вияву сакральної сфери, у ранній філологічній традиції неминуче виникає своя **філософія та теорія перекладу.** Першим порушує цю проблему Константин Філософ у „Прогласі" до Євангелії, фактично повторюючи основні приписи апостола Павла: важливо, аби слово було перекладене і зрозуміле, бо слово чужою мовою – наче мідний дзвін [Мечковская 1991: 127]. Окремим етапом у філософії та теорії перекладу, а також самого побутування слов'янської мови була тирновська школа, розквіт якої припадає на час падіння ІІ Болгарського царства 1393 року від турецької навали. Її засновник болгарський патріярх Тирновський Євтимій (1370 – 1393 рр.). Позаяк в умовах турецького поневолення інтелектуально-духовна праця цієї школи стала неможливою, то її учасники емігрують до Сербії, Волощини, а Кипріян (1375 – 1378, 1382 – 1390 рр.) та Григорій Цамблаки (1414 – 1419 рр.) стають митрополитами Київськими та Литовськими. Це суттєво позначилося на українській духовній культурі, отримавши назву другого південнослов'янського впливу [Грушевський 1995: 18].

До визначальних філологічних напрямів діяльності тирновської школи, що вплинули на зміцнення позицій церковнослов'янської мови в Slavia Orthodoxa, а отже, нейтралізації позицій народних мов, зокрема руської, були, по-перше, засоби риторики та стилістики церковнослов'янської мови з її винятковою матрицею „*плетенія словес*"; по-друге, орфографічна теорія К. Костенецького („Книга о писменех", поч. XV ст.), що зводилась до повної **семантизації знаків письма** (ототожнення форми та змісту, слова та суті явища), прагнення ускладнити писемний код та наслідувати чужомовні, а саме грецькі правописні зразки як материнські щодо церковнослов'янської мови. Така своєрідна лінгвістична свідомість тирновської теорії правопису має за джерело релігійно-філософське вчення **ісихазму**, створене ще у V–VI ст. і продовжене грецькими богословами Григорієм Синаїтом та Григорієм Паламою [Ільїн 2001: 70, 72]. Слово було центром цього вчення: за Григорієм Паламою, уся людина (тобто її тіло, розум, душа) призначені

для спілкування з Богом, а в імені Божому ісихасти бачили самого Бога. Це збільшувало у свідомості книжників кінця XIV – поч. XV ст. вагу цитат зі Святого Письма і взагалі мистецтво слова і мистецтво мовчання [Ільїн 2001: 71; Пелешенко 1988: 149]. Логічно, що церковнослов'янська мова, за К. Костенецьким, ставала містичним провідником до Господа, не даючи жодного шансу стати поряд з нею простим народним мовам.

Не важко помітити у цьому вченні розпачливого відходу від мовних біблійних приписів і бажання спазматично втриматися за минуле через подальшу сакралізацію церковнослов'янської мови.

У половині XV ст. впала більше ніж тисячолітня Візантійська імперія – Константинополь став Стамбулом. Для православної церкви наступили непевні часи внутрішнього занепаду і пошуку нової опори. З огляду на потужні чеські впливи і навчання значної кількості українців за кордоном, Україна ставала ареною реформаційно-раціоналістичних рухів, виявлених найперше у насиченні культових текстів елементами руської мови та в перекладах релігійних творів руською мовою. Найхарактерніше мотивування демократизації мови культових творів – їхня незрозумілість для загалу і бажання певної частини духівництва, зазвичай протестантського спрямування, зробити їх доступними для простих людей. Натомість основними причинами ослаблення церковнослов'янської мови у культових творах були: 1) поновлена болгаризація під впливом Евтимієвої реформи, здебільшого зусиллями митрополита Кипріяна; 2) загальний занепад традиціоналізму в суспільному житті українців, з огляду на ослаблення ієрархії церкви і винахід друкарства. Як наслідок, аналіз текстів другої половини XIV ст. свідчить, що навіть силкуючись писати старою церковною мовою, українські та білоруські фахівці збивались на орфографію, фонетику і склад руської мови, застосовуваної у світському, зокрема діловому житті. Була і третя причина, а саме: бажання церковних кіл спертися на нестримний міщанський рух, формований у братства [Грушевський 1995: 176; Крип'якевич 1994: 77 – 91].

Починаючи від XV ст., у контексті раціоналізації сприйняття світу в Україні зароджується **філологічно-критичний метод**, застосовуваний під час перекладу священних книг із різних мов. Працюючи з різними мовами Писання – гебрайською, грецькою, латинською – і перекладаючи з них церковнослов'янською і руською, книжники виявляють чимало розбіжностей та різночитань, що формує принципово нове ставлення до тексту: „*не як до джерела позачасової істини, а як до пам'ятки певної історичної епохи*" [Литвинов 2000: 126], що суттєво впливає і на монополію священних мов, і на суспільну свідомість. Серед перших культових книг з рисами руської мови – старозавітнє Мойсеєве „П'ятикнижжя", книги Рути, Естери, Йова, Еклезіяста, Псалтир, Пісня Пісень, Соломонові притчі, книги пророків Плачу Єремії, Даниїла, які загально датують другою половиною XV ст. або XVI ст. Цей рух означують як „*єресь зжидоватілих*", пов'язаних з іменем осілого в Києві

книжника Схарії, що представляв жидівську реформаційну течію відкидання Талмуду і повернення до Старого Заповіту. Характерно, що перекладачі-гебраїсти, уживаючи мішаний церковнослов'янський і руський коди, засвідчують краще знання руської мови, що, мабуть, було зумовлене практикою життя.

Не лише продовженням, а апогеєм тенденції поєднання двох мов (як різних ідейних цінностей) є культова пам'ятка Четья Мінея 1489 року – *„праматір численних перекладів церковних книг на так звану „просту мову", зроблених на Україні в XVI та XVII ст.*" [Плющ 1958: 141]. Це перша відома на сьогодні спроба опрацювати церковнослов'янську мову в народному дусі [Гринчишин 1996: 254]. Отже, на початковому етапі Відродження в Україні спостережено тенденцію, що не покидатиме мовного розвитку України аж до кінця XVIII ст. Агатангел Кримський назве це пошуком *„якоїсь середньої лінії, лінії погодження*" [Кримський 2004: 397], що через поєднання непоєднуваного передусім на рівні ідеологічних цінностей (чужого і свого, спільного і окремого, космополітичного і національного) призвело до суттєвих ретардацій у розвиткові мовної свідомості і самої руської мови.

На середину XVI ст. припадають перші переклади руською мовою богослужбових книг, що пов'язано з так званим другим періодом ренесансного гуманізму (з другої половини XVI ст. – до початку XVII ст.), коли триває інтенсивне напрацювання ранньогуманістичних ідей у поєднанні **з раціоналістично-реформаційними**. В основі реформаційного руху лежали не лише ідейні чинники, але й докорінні економічні зміни: *„заміна аристократичної верстви […] верствою міщанською*" (звідси походження братств як освітньо-культурних і церковних осередків), перехід від натурального, княжо-боярського господарства до грошового; від поміщицького села до магдебурзького міста, – що все загалом підготувало наприкінці XVI ст. *„перше відродження*" [Грушевський 1995: 115]. Поряд із тим далеко не останню роль у взаконенні народної мови у священних текстах відіграли рішення контрреформаційного Тридентського собору (1545 – 1563 рр.) католицької церкви.

Головним вицвітом синтезу Відродження та Реформації стали такі загальновідомі переклади руською мови культових текстів: Пересопницьке Євангеліє (1556 – 1561 рр.), Волинське Євангеліє (1571 р., як його список), Новий Заповіт Валентина Негалевського (1581 р.), уривок Літківського Євангелія; деякі книги Старого Заповіту Луки з Тернополя (1596 р.), рукопис перекладу книг Старого Заповіту Дмитра із Зінькова (на Поділлі) (1575 – 1577 рр.), Крехівський Апостол 60-х рр. XVI ст., Псалтир XVI ст., а також низка учительних Євангелій, використовуваних у богослужіннях [Чепіга 1996: 280].

Раціонально-прагматичний і, здавалося б, спрощений підхід випливав з головної ідеї Реформації: зняти монополію церкви на особисте спілкування людини з Богом і вможливити їй власне

трактування і розуміння Святого Письма. Не дивно, що частина цих перекладів вийшла з протестантського, кальвіністського середовища, найбільш ранній і найпоказовіший серед яких Крехівський Апостол 1560-х років [Огієнко 1930: 175]. 1562 року у Несвіжі, в одному з маєтків литовського магната і мецената М. Радзивіла, очільника литовських кальвіністів, з'явилися два руськомовні видання „Катехисісъ" і трактат „О оправданіи грішнаго человіка предъ Богом", автор яких протестантський богослов, антитринітарій С. Будний [Возняк 1992: 304]. Після тих двох видань несвізькі друкарі-протестанти відійшли від руської мови та кирилиці на користь польської мови, що стала головною мовою реформаційного дискурсу [Ґудзяк 2000: 140, 142]. Із тієї польської Біблії В. Тяпинський, социніянин з переконань, за різними версіями у 70-х чи близько 1580-го року, переклав на руську мову Євангеліє (паралельно з церковнослов'янським текстом) зі знаковою руськоцентричною передмовою. Поповнює протестантські видання переклад Нового Заповіту 1581 р. антитринітарія В. Негалевського [Возняк 1992: 302].

Водночас в Острозі надруковано Острозьку Біблію церковнослов'янською мовою, згодом на її основі в Ев'ї „Граматику слов'янську" (1619 р.) відомого церковного діяча М. Смотрицького та найважливіші двомовні церковнослов'янсько-руські лексикографічні праці „Лексик" (1596 р.) Л. Зизанія та „Лексикон славенороссκій" (1627 р.) П. Беринди. Це, як ніщо інше, засвідчувало протиборство між протилежними ідеями: східнослов'янським традиціоналізмом із церковнослов'янською мовою, реформаційно-раціоналістичним новаторством із книжною руською, або *простою мовою*, а також гідна, повносила відповідь єзуїтській Контрреформації, поширюваній в Речі Посполитій із 60-х років XVI ст. Гадаємо, що відступ народної мови з богослужбової сфери найглибше означив Іван Огієнко. Причина полягала у складному зовнішньому чинникові, а саме бездержавній релігійній боротьбі з католицизмом: „*Виступивши нарід проти всяких новин, мусів він відкинути й новину в ділянці богослужбової мови, боячися своєю новиною подати ще один привід до церковної боротьби, мусіли відступити від своєї ідеї*" [Огієнко 1930: 81 – 82].

Завершує ренесансово-реформаційне і контрреформаційне XVI ст. релігійна Берестейська унія 1596 року, що стала неминучою кульмінацією протистояння між східним та західним вектором розвитку країни. Унія стала ключовим диверсифікаційним чинником у церковно-релігійних і політичних справах, що розширило радіус культурного впливу української церкви та згодом збільшило опір експансивному московському православ'ю, а отже, послідовно витворювало українську ідентичність між православною ортодоксією та агресивним польським католицизмом [Пахльовська 2005: 403 – 404]. З погляду культурно-національної ідеології перехід на унію засвідчував тенденцію „*українськости*" на противагу до московської тенденції. Попри те, у

культурно-ментальному дискурсі України-Руси тривало подальше панування церковнослов'янської мови, про що вичерпно висловився Олекса Горбач. Учений констатував, що запровадженню руської (або й народної) мови у церковне письменство і кероване церквою шкільництво перешкодили дві основні причини: 1) успадковане від Середньовіччя бажання зберегти різницю між „*святково-архаїчною мовою богослужб*" і „*буденно-ярмарковою*" розмовною мовою; 2) універсалізм православного слов'янства. Це, своєю чергою, призвело до двох хвиль „*регенерації церковнослов'янщини*": наприкінці XIV ст. та на початку XV ст. вже згадана Евтимієва реформа, яку втілювали в Україні болгари-патріярхи Цамблаки, і друга „*архаїзуюча регенерація*", що репрезентована острозьким, львівським та київським гуртками вчених-філологів XVI–XVII ст. Останні відчайдушно поборювали європейські реформаційні рухи і, хоч „*православний літературномовний універсалістський фронт тоді врятовано*", проте на цілі три століття призупинено розвиток нової української літературної мови [Горбач 1993: 23]. Отож, хоч що аналізуватимемо, на керівну роль у суспільно-політичних процесах виходитиме його величність – провідний спосіб мислення панівної духовної еліти та загальний рівень самоусвідомлення народу. Не випадково видатний ідеолог сіоністів-ревізіоністів Володимир Жаботинський констатував, що народ є окремим народом тільки тоді, коли має свою, окрему національну свідомість [Націоналізм 1997: 24].

Умовні скорочення

Св. Письмо – Послання апостола Павла. Перше послання до коринтян // Святе Письмо старого та нового завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамійськими та грецькими текстами. За дозволом Церковної Влади. – Ukrainian Bible 63 DC, United Bible Societies, 1991. – С. 207 – 223.

Література

Андерсон 2001 – Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – К. : Критика, 2001. – 271 с.; **Барг 1987** – Барг М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма / М. А. Барг. – М. : Мысль, 1987. – 348 с.; **Возняк 1992** – Возняк Михайло. Історія української літератури : навч. вид. : у 2 кн. – Вид. 2-ге, перероб. / Михайло Возняк. – Кн. 1. – Л. : Світ, 1992. – 696 с.; **Горбач 1993** – Горбач О. Ґенеза української мови та її становище серед інших слов'янських / Олекса Горбач // Зібрані статті. ІІІ. Історія української мови. – Мюнхен : Укр. вільний ун-т, 1993. – С. 4 – 30; **Гринчишин 1996** – Гринчишин Д. Четья 1489 року – видатна конфесійна пам'ятка української мови / Дмитро Гринчишин // Записки НТШ. Праці філологічної секції. – Л. : НТШ, 1996. – Т. ССХХІХ. – С. 251 – 276; **Грушевський 1995** – Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. – Т. V / М. С. Грушевський – Кн. 1 / упоряд. та приміт.

С. К. Росовецького. – К. : Либідь, 1995. – 256 с.; **Грушевський 1996** – Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т, 9 кн. / М. С. Грушевський – Т.VI. – Кн. 1 / упоряд., приміт. С. К. Росовецького. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.; **Ґудзяк 2000** – Ґудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріярхат і ґенеза Берестейської унії / Борис Ґудзяк ; перекл. Марії Габлевич, за ред. Олега Турія. – Л. : Ін-т Історії Церкви Львів. Богослов. Акад., 2000. – 426 с.; **Іларіон 1993** – Іларіон, митрополит (Іван Огієнко). Хвалімо Бога українською мовою! Віра. Православний молитовник / Іларіон, митрополит (Іван Огієнко). – К. : ПБП Фотовідеосервіс, 1993. – 80 с.; **Ільїн 1997** – Ільїн В. В. Філософія. Нариси з історії філософської думки : навч. посіб. / В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін. – К. : ДТЕУ, 1997. – 289 с.; **Ільїн 2001** – Ільїн В. В. Діалог „Софії” і „Логосу” (феноменологія екзистенціально-персоналістських інтенцій української філософської антропології) / В. В. Ільїн. – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2001. – 287 с.; **Ільїн 2005** – Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе / В. В. Ільїн. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 232 с.; **Кримський 2004** – Кримський А. Нарис історії українського правопису до 1927 року / Агатангел Кримський // Історія українського правопису XVI – XX століття : хрестоматія. – К. : Наук. думка, 2004. – С. 393 – 414; **Крип’якевич 1994** – Крип’якевич І. П. До питання про національну свідомість українського народу в кінці XVI і на початку XVII ст. / Іван Крип’якевич // Укр. іст. журн. – 1996. – № 2. – С. 82 – 84; **Литвинов 2000** – Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV–XVII ст. / Володимир Литвинов. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2000. – 472 с.; **Мечковская 1991** – Мечковская Н. Б. Знания о языке в средневековой культуре южных и западных славян / Н. Б. Мечковская, А. Е. Супрун // История лингвистических учений. Позднее средневековье отв. ред. А. В. Десницкая. – СПб. : Наука, 1991. – С. 125 – 181; **Націоналізм 1997** – Націоналізм як суспільний феномен : енцикл. слов. / автор. кол. Ю. Римаренко, А. Філонов. – Донецьк : Восток, 1997. – 384 с.; **Огієнко 1930** – Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го і український Крехівський Апостол / Іван Огієнко. – Варшава, 1930. – Т. І. – 520 с.; **Пахльовська 2005** – Пахльовська О. Парадигми православної цивілізації і демократія: виклик України візантійському моноліту / Оксана Пахльовська // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура : зб. наук. пр. на пошану пам’яті проф. Валерії Михайлівни Нічик / ред., упоряд.: Л. Довга, Н. Яковенко. – К. : Критика, 2005. – С. 395 – 420; **Пелешенко 1988** – Пелешенко Ю. В. Другий південнослов’янський вплив і українська культура кінця XIV – XV ст. / Ю. В. Пелешенко // Писемність Київської Руси і становлення української літератури : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 138 – 166; **Плющ 1958** – Плющ П. П. Нариси з історії української літературної мови : посіб. для філол. фак. ун-тів та фак. мови й л-ри пед. ін-тів / П. П. Плющ. – К. : Рад.

шк., 1958. – 291 с.; **Фрік 1992** – Фрік А. Девід. Мелетій Смотрицький і руське мовне питання / Девід А. Фрік // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Праці філологічної секції. – Л. : Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1992. – Т. CXXIV. – С. 210 – 229; **Чепіга 1996** – Чепіга І. П. Початки барокового проповідництва в українському письменстві / І. П. Чепіга // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 25 – 29; **Шевельов 2002** – Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов ; пер. з англ. Сергія Вакуленка, Андрія Даниленка. – Х. : Акта, 2002. – 1054 с.

Фаріон І. Д. Місце руської (української) мови в біблійній концепції мовно-комунікаційного простору (X – XVII ст.)

У статті досліджено біблійну концепцію мовно-комунікаційного простору (X – XVII ст.) крізь призму функціонування книжної української мови. Простежено системно-ідеологічний відхід від біблійних мовних приписів і запровадження постулату священних мов на противагу до мов народних, простих. У центрі дослідження – шлях проникнення руської мови у сакральні тексти не лише як повернення до біблійних догм, але і символу доби Відродження та Реформації. Автор підкреслює, що вже в ранній філологічній традиції неминуче виникає своя філософія та теорія перекладу. Починаючи від XV ст., у контексті раціоналізації сприйняття світу в Україні зароджується філологічно-критичний метод, застосовуваний під час перекладу священних книг із різних мов. На середину XVI ст. припадають перші переклади руською мовою богослужбових книг, що пов’язано з так званим другим періодом ренесансного гуманізму (з другої половини XVI ст. – до початку XVII ст.), коли триває інтенсивне напрацювання ранньогуманістичних ідей у поєднанні з раціоналістично-реформаційними.

Ключові слова: біблійна концепція мовно-комунікаційного простору, тирновська школа, ісихазм, руська (проста) мова, церковнослов’янська мова, Реформація.

Фарион И. Д. Место русского (украинского) языка в библейской концепции языково-коммуникационного пространства (X – XVII вв.)

В статье исследуется библейская концепция языково-коммуникационного пространства (X – XVII вв.) в контексте функционирования книжного украинского языка. Проанализирован системно-идеологический отход от библейских языковых предписаний и внедрение постулата священных языков в противовес к простым, народным языкам. В центре исследования проникновение украинского (русского) языка в сакральные тексты не только как возвращение к библейским догмам, но и как к символу эпохи Возрождения и Реформации. Автор подчеркивает, что уже в ранней филологической традиции возникает своя философия и теория перевода. Начиная с

XV в., в контексте рационализации восприятия мира в Украине, возникает филолого-критический метод, применяемый при переводе священных книг с разных языков. В середине XVI в. были осуществлены первые переводы простым языком богослужебных книг, что связывают с так называемым вторым периодом ренессансного гуманизма (со второй половины XVI в. – до начала XVII в.), когда формируется раннегумманистические и рационалистическо-реформационные идеи.

Ключевые слова: библейская концепция языково-коммуникационного пространства, тырновская школа, исыхазм, русский (простой) язык, церковнославянский язык, Реформация.

Farion I. D. Place of the Rus (Ukrainian) Language in the Biblical Conception of Lingual Communicative Space (X – XVII c.)

In the article it is researched the Biblical conception of lingual communicative space (X – XVII c.) through the prism of functioning of the bookish Ukrainian language. It is traced the systematic ideological abandoning the Biblical lingual prescriptions and introduction of the sacred languages postulate on the contrary to the folk plain languages. In the center of the research it is the way of the Rus language penetration into the sacred writings not only as the return to the Biblical dogmas, but also as the symbol of the Renaissance and Reformation epoch.

The most typical motivation of religious texts language democratization is their incomprehensibility for society and desire of some clergymen, usually Protestants, to make them understandable for common people. However, there were such main reasons of the Church Slavonic language weakening in religious texts: 1) renewed Bolgarization under the influence of Evtimiy's reform, due to metropolitan Cyprian's efforts; 2) general decline of traditionalism in social life of Ukrainians, taking into consideration church hierarchy weakening and invention of printing. Consequently, texts analysis shows that, even trying to write in the Church Slavonic language, Ukrainian and Byelorussian specialists applied orthography, phonetics and structure of the Rus language used in social life, including business life. There was also the third reason, namely: desire of church circles to rely on uncontrollable bourgeois movement, formed into brotherhoods.

Key words: Biblical conception, lingual communicative space, Tarnovo School, hesychasm, the Rus (plain) language, the Church Slavonic language, Reformation.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.